

AZ AMERIKAI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK MŰKÖDÉSÉNEK MENNYISÉGI MUTATÓI

University of Illinois Graduate School of Library Science

OCCASIONAL PAPERS.

Number 89

November 1967

QUANTITATIVE GUIDES TO PUBLIC LIBRARY OPERATION

by Charles E. Rockwood and Ruth H. Rockwood*

Considerable confusion exists even among librarians as to just what constitutes a large library and what constitutes a small library. In the public library field this problem is especially troublesome. Perhaps the most universally accepted definition of public library size is keyed to population served. The familiar and obvious difficulty with this definition is that classification by size of population served does not consider variations in public library service which exist from one city to another.

As a means of overcoming this problem some have suggested that volumes in the collection be used as the guide to size. But this approach, too, is associated with important and by now familiar difficulties. Size of collection does not bear a necessarily close relation to usefulness of collection. Libraries provide many services not directly associated with the number of volumes in a collection. And other measures of library size (number on the staff, size of budget, and the like) do not bear a necessarily close relationship to number of volumes in a given collection.

In the abstract, confusion over an appropriate definition of library size might be expected to lead to distrust, misuse, and lack of use of relevant statistics. And, in accordance with this hypothesis, it seems evident that public library statistics, although quite complete and statistically reliable, are not being properly or completely utilized.

*The authors are indebted to Carlton Allen, undergraduate assistant in the Department of Economics at Florida State University, for his assistance in making many of the necessary statistical computations, and to Professor Harry Dewey, now of the University of Maryland, for his helpful suggestions regarding the manuscript itself.

Az utóbbi években az Amerikai Egyesült Államok könyvtári szakemberei egyre szélesebb körben vitatják a közművelődési könyvtárak nagyságrendjének különböző problémáit. A sokféle álláspont következtében meglehetősen nagy zűrzavar van például a "nagy" és a "kis" közművelődési könyvtár (public library) értelmezése körül.

A szakmán belül sokan azt állítják, hogy a könyvtári nagyságrend mennyiségi mutatói közül (lakosság, személyzet, állomány, költéségetés, forgalom) a lakossági mutató a legmegbízhatóbb. Ez az álláspont azonban még korántsem általánosan elfogadott. Vannak olyan szakemberek, akik azt javasolják, hogy a nagyságrend eldöntésénél az állomány nagyságát kellene alapul venni.

Nyilvánvaló, hogy az említett két mennyiségi mutató számos nyitott és vitatható problémát hagyta maga után. Az ellátott lakosság nagysága szerinti kategorizálás például nem veheti figyelembe az egyes közművelődési könyvtárak szolgáltatásaiban mutatkozó lényeges különbségeket. A gyűjtemény nagyságából való kiindulás esetén szintén számos fontos tényező figyelmen kívül marad.

Ez egyrészt teljes biztonsággal nem mutatja a gyűjtemény valódi könyvtári értékét, másrészt teljesen azonos állományú könyvtárak egészen eltérő mennyiségű és minőségű szolgáltatásokat nyújthatnak.

Számos vélemény szerint a könyvtári nagyságrend meghatározásának elméleti és módszertani bizonytalansága könyvtárstatisztikai bizalmatlansághoz, visszaélésekhez és a munka elhanyagolásához vezethet.

A fontos kérdés módszertani és elméleti tisztázásának elősegítése érdekében az Illinois-i Egyetem Könyvtártudományi Iskolája (University of Illinois Graduate School of Library) figyelemre méltó tanulmányt adott ki. (1) A továbbiakban a két szerző, C. E. Rockwood közigazdász és R. H. Rockwood könyvtáros tanulmányának legfontosabb kérdéseit vennénk sorra.

— O —

A problémakör általános felvetése után a szerzők az Egyesült Államokbeli könyvtárstatisztikai helyzetről írnak. Megállapítják, hogy a rendelkezésre álló statisztikai kiadványokat és adatokat a könyvtárosok nem megfelelően használják fel. Elhanyagolják a mennyiségi mutatókat s jelentőségüket lebecsülik. Mennyiségi mutatók nélkül viszont aligha lehet a könyvtári munka hatékonyságát, tartalmi oldalát kellően feltárni.

Még szintén a tanulmány bevezetőjében írnak a statisztikai elemzések ideális felhasználásának sokféle követelményéről. Szerintük - az előbbi okok miatt - ma még csak vállalkozni sem lehet arra, hogy a könyvtári "méretkategóriák" egyetemesen használt, mindenki által elfogadott nagyságrendi meghatározását létrehozzák. Minden ilyen kísérlet eredményét a gyakorlatban is ki kell próbálni.

Mielőtt rátérnének a könyvtári nagyságrend meghatározásával kapcsolatos elméleti és módszertani vizsgálatuk részletes ismertetésére, egy, a tárgykörben már rendelkezésre álló, korábbi tanulmányt értékelnek. (2) Ebben a szerzők arra az álláspontra jutnak, hogy a közművelődési könyvtár nagyságrendjének meghatározásánál az ellátott lakosság számából hasznos kiindulni és több más kérdés mellett az alábbiakra is választ keresnek:

(1) Charles E. ROCKWOOD - Ruth H. ROCKWOOD: Quantitative Guides to Public Library Operation. Univ. of Illinois, School of Library Science, 1967. 26 l.

(2) U.S. Office of Education, Statistics of Public Libraries 1962. Part I. Henry T. DRENNAN and Doris C. HOLLADAY comps. Washington, D.C. U.S.C.P. 1965.

- a) A lakosság szám mennyivel jobb mutató, mint a többi ismert index (személyzet, kötetszám, forgalom, költségvetés)?
- b) Az ismert mennyiségi mutatók mellett vannak-e más indexek is?
- c) Összhangban vannak-e a közművelődési könyvtárak költségvetései az ALA (Amerikai Könyvtári Szövetség) szabványaival?
- d) A nagyságrend mellett milyen általános munkaprofil kialakítására lenne szükség a közművelődési könyvtárakban?

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR NAGYSÁGRENDJÉNEK KORÁBBI MEGHATÁROZÁSAI

A világháborút követő években a könyvtári nagyságrend kérdésénél elsősorban az ellátott lakosságból indultak ki. Az ALA 1943-as szabványai (3) például 25.000 lakosra egy könyvtári egység minimális évi költségvetését 25.000 dollárban állapították meg. Ebben az időben a személyenkénti egy dollár még elegendőnek bizonyult. Sőt, akkor a fejenként másfél dolláros költségvetés "jó", a két dolláros pedig "kitünő" szolgáltatási szintet biztosított.

Az ALA 1948-ban a minimális szolgáltatási szintet biztosító költségvetést 37.000 dollárban rögzítette, ami lényegében másfél dolláros személyenkénti évi minimumot jelentett. (4)

A fenti néhány adatból is arra lehet következtetni, hogy a könyvtári nagyságrend kérdésében - jobb mutató hiányában - a lakosság nagyságából érdemes kiindulni. A statisztikai adatok például nagyon szoros összefüggést mutatnak az ellátott lakosság száma és a többi mutatók között. Az egy dolláros szabvány esetén bizonyos esetekben a lakosság és a forgalom korrelációja ,85, a lakosság és a kötetszámé ,54, a lakosság és a forgalomé ,86 és végül a lakosság és a teljes költségvetésé ,84. Más szóval például a lakosságszám 85%-os növekedését az egyéb mennyiségi mutatók (személyzet, forgalom, állomány stb.) szintén követik.

(3) American Library Association, Post-War Standards for Public Libraries. Committee on Post-War Planning, Chicago, ALA, 1943, pp. 55-56.

(4) A National Plan for Public Library Service, ALA. Committee on Post-War Planning, Chicago, ALA, 1948, p. 102.

Ugyancsak korábban, a tipikus kiadásoknál a könyvtárosok gyakran egyedül az ellátott lakosság nagysága szerint "átlagosnak hitt" közművelődési könyvtárakról kiadott mutatókra, tanulmányokra támaszkodhattak. 1964-ben az ALA például irányelvként felhasználható statisztikai táblázatot adott ki a tipikusnak tekinthető könyvtárakról. (5) A táblázat olyan célt is szolgált, hogy a könyvtárosokat és a fenntartókat (hatóságokat, egyesületeket) a szükséges normák betartására ösztönözze és egyben példaképek is szolgáljon.

AZ ALA MINTAKÖNYVTÁRAI ÉS AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ
STATISZTIKAI NORMÁK

A könyvtár kategóriája	Az ellátott lakosság száma	Költségvetés \$		Személyzet szám	
		Java-solt.	Stat. elemzés szerint	Java-solt	Stat. elemzés szerint.
I. számu	83,245	451.000	280.000	45 1/2	41
II. számu	172,500	565.000	566.000	76	86
III. számu	407,000	1.086.000	1.383.000	182	204

Az ilyen és hasonló praktikus munkák kiadása ellenére - a szerzők szerint - az Egyesült Államok közművelődési könyvtárainak normarendszere még igen hiányos.

1948 óta a közművelődési könyvtárak egy főre jutó költségvetési összegét átfogóan nem rendezték ugyan, az azóta bekövetkezett árindex-változásokat azonban többnyire korrigálták. Az 1948-as másfél dolláros normát így 1,95 dollárra növelték. A szerzők ezt a költségvetési növekedés egyrészt a szövetségi segélyek intézményesítésével, a jelentősebb állami és helyi támogatásokkal, másrészt az 1956-os Könyvtári Szolgáltatási Törvény érvénybelépésével magyarázzák. A törvény végrehajtásának első hat esztendejéről szóló összegezés (6) a kérdéssel kapcsolatosan érdekes számadatokat közöl. 1956 és 1962 között például a helyi közművelődési könyvtárak állami hitelkerete 6 millió dollárral (92 %) a helyi hitelkeretek pedig 22 millió dollárral (71 %) növekedtek.

(5) American Library Association, Costs of Public Library Service, 1963. Chicago, ALA, 1964, pp. 8-13.

(6) Library Services Act - After Six Years. - ALA Bulletin 57. 393, May 1963.

A tanulmány szerzői az ellátott lakosság nagysága és az egyéb nagyságrendi mutatók közötti ellentmondásokra is rámutatnak. A tulságosan nagy közművelődési könyvtárak - New York Public Library, Los Angeles Public Library, a Chicago Public Library - pontosan nagyságuk miatt, az átlagokat jelentősen befolyásolták. A könyvtárak kétharmadánál túl magas toleranciafokok (standard tévedés) jöttek ki. Ezen kívül a szerzők arra a megállapításra jutottak, hogy az azonos nagyságrendű könyvtárak szolgáltatásalban is számottevő eltérések lehetnek. Végül a 860 könyvtárra kiterjedő vizsgálat statisztikai adatait néhány vonatkozásban nem lehet abszolútnak tekinteni.

A TELJES KÖLTSÉGVETÉS ÉS A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR NAGYSÁGRENDJÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSE

A két szerző a rendelkezésre álló statisztikai adatok számítógépes elemzése alapján számos lényeges következtetésre jutott. Kiderült például, hogy amikor a könyvtári nagyságrend meghatározójaként (független változó) a költségvetés nagyságát vették, a többi koeficiens (tényező) korrelációja jelentős mértékben megváltozott. A költségvetés és az ellátott lakosság között a .84-es érték természetesen megmaradt, a költségvetés és a személyzet közötti viszont .99, a költségvetés és az állomány között .81, és végül a költségvetés és a forgalom között ez az érték .86 lett. Így tehát az előbbi 77-es átlaggal szemben az öt egyúthatható átlaga 88-ra emelkedett.

Abban az esetben, ha az ugynevezett összetett korrelációs elemzést is elvégezték, vagyis, ha egyfelől a teljes költségvetést és másfelől a másik tényezőt egnek (csoportnak) vették, a korreláció fantasztikusan magas, .99 lett. A költségvetésnek mint nagyságrendi meghatározónak további előnye, hogy így a toleranciák (standard tévedések) számottevő mértékben csökkennek, noha még így is olyan jelentősek, hogy az adatok gyakorlati, operacionális felhasználását egyes nagyságrendű könyvtáraknál akadályozzák. Ennek ellenére a közművelődési könyvtárak eddig tárgyalt nagyságrendi mutatói közül a költségvetés a legjobb. Ha ennek alapján a közművelődési könyvtárakat csoportosítjuk, az alábbi nagyságrendű katalógiákat lehet megkülönböztetni.

A könyvtár nagyságrendje	A költségvetés év/dollár
Nagyon kicsi	100,000 alatt
Kicsi	100,000 - 250,000
Közepes	250,000 - 1,500,000
Nagy	1,500,000 - 3,500,000
Nagyon nagy ^x	3,500,000 - 9,000,000

^x A több mint 9 millió dolláros évi költségvetésű New York Public Library-t a túlzottan átlagon felüli költségvetése miatt nem vették figyelembe.

Abban az esetben, ha a közművelődési könyvtárakat a költségvetés nagysága helyett a lakosság száma alapján csoportosítják, a nagyságrendi besorolás az alábbi táblázat szerint alakul:

A könyvtár nagyságrendje	Az ellátott lakosság száma
Nagyon kicsi	35,000-en alul
Kicsi	35,000 - 100,000
Közepes	100,000 - 400,000
Nagy	400,000 - 1.200,000
Nagyon nagy ⁺⁺	1.200,000-en felül

⁺⁺ Meg kell jegyezni, hogy a lakosság szerinti megoszlás a költségvetési tételek alapján végrehajtott levezetéssel nem egyezik, mivel lakosságnál a felosztás csupán adatokra épült.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK NAGYSÁGRENDI JEL LEMZŐI A KIFEJELESTETT KRITÉRIUMOK ALAPJÁN

A tanulmány szerzői szerint az eddig tárgyalt statisztikai adatok toleranciája még mindig tulságosan nagy, ezért a tények és adatok további, részletes elemzésére van szükség. A tanulmánynak Az általános jellemzők összefoglalása című fejezetét az alábbiakban foglaljuk össze:

Az öt költségvetési nagyságrend szerint csoportosított könyvtárak általános és tipikus működési mutatói az alábbiak:

1. Nagyon nagy közművelődési könyvtárak.

Ebbe a nagyságrendi kategóriába - a New York-i Public Library-t kizárva - 11 közművelődési könyvtár került. Költségvetésük 3.500.000 és 9.000.000 között van. Átlagos költségvetésük 6.250.000 dollár és egyenként 930 főnyi személyzettel dolgoznak. Állományuk körülbelül 2.480.000 kötet, forgalmuk eléri az évi 9.800.000 egységet és 2.480.000-es lakosságot látnak el.

2. Nagy közművelődési könyvtárak.

Az ide sorolt könyvtárak költségvetése átlag 2.500.000, személyzetük száma 385, gyűjteményük 1.400.000, forgalmuk 3.840.000 és hozzávetőlegesen 716.000 lakost látnak el. A vizsgált könyvtárak közül 18 volt ilyen.

3. Közepes nagyságrendű könyvtárak.

Ezekre a 250.000 - 1.500.000 dolláros költségvetés jellemző. Ebben a kategóriában 164 könyvtár van. Átlagos költségvetésük 875.000 dollár,

138 személyt foglalkoztatnak, gyűjteményük 490.000 kötet, forgalmuk évi 1.750.000 és egyenként átlag 360.000 lakost látnak el könyvtári szolgáltatásokkal.

4. Kis közművelődési könyvtárak.

Költségvetésük 100.000 –250.000 dollár közé esik. Ide 221 könyvtárat soroltak. Átlagos költségvetésük 175.000 dollár, hozzávetőlegesen egyenként 28 könyvtárossal dolgoznak. Kötetszámuk 128.000, évi forgalmuk 440.000 és általában 91.000 lakost látnak el.

5. Nagyon kis közművelődési könyvtárak.

Költségvetésük általában nem éri el a 100.000 dollárt. A vizsgált könyvtárak költségvetésének átlaga 50.000 dollár volt. Az elemzett 860 könyvtár közül 445-öt ide soroltak. Átlag 10 fős személyzettel dolgoznak, gyűjteményük 50.000 és évi forgalmuk körülbelül 200.000. Ezek egyenként 62.000 lakost látnak el.

A tanulmány szerzői az adatok részletes feldolgozása közben még egy, különösen érdekes összefüggést is feltártak. Statisztikai adatokkal bizonyítják például, hogy ha az adott nagyságrendű könyvtárak évi költségvetését 10.000 dollárral növelik vagy csökkentik, ez az összeg törvényszerűen és arányosan megváltoztatja az egyéb összetevők nagyságát is. A nagyon nagy közművelődési könyvtáraknál például minden újabb 10.000 dolláros költségvetési plusz a személyzet számát 1,4 fővel, a kötetszámot 2.000-rel, az évi forgalmat 19.000-rel és az ellátható lakosságot 6.000-rel növeli. Az adott költségvetésen felüli 10.000 dolláros módosulástól az egyéb nagyságrendű könyvtárakban is hasonló mennyiségi változásokat lehet várni. Ezt egyébként a tanulmány külön grafikonon szemlélteti.

AZ ADATOK KÜLÖNLEGES ELEMZÉSE

Az első ilyen különleges következtetést a szerzők a költségvetés és a másik négy változó (személyzet, lakosság, forgalom, állomány) összefüggéseiből vonják le. Abban az esetben, ha a könyvtári nagyságrend meghatározójának a költségvetést veszik, a statisztikai összefüggések minden más variációnál szorosabbak. Ha például a fenntartó szervek az egyes könyvtárak költségvetését növelik, az esetek 84 %-ban ezt az ellátott lakosság, 99 %-ban pedig a személyzet stb. számának növekedése is követi. (Lásd az 1-es számú statisztikai mellékletet.)

A másik érdekes következtetés a számított tolerancia nagyságával kapcsolatos. Ennek részletes feldolgozását a 2. számú mellékleten mutatjuk be.

A tanulmány utolsó része a költségvetés alapján csoportosított könyvtárak kiadásainak elemzésével foglalkozik. Itt a szerzők a beralap, a könyvbeszerzés és az egyéb kiadások százalékos arányait vizsgálják. Ezek tipikus arányait a következő táblázaton mutatjuk be:

A kiadások meg- oszlása %-ban	Nagyon nagy	Nagy	Közepes	Kis	Nagyon kis
	k ö n y v t á r a k				
Fiztések	77	73	66	66	60
Könyvbeszerzés	15	15	14	15	19
Egyéb kiadások	8	12	19	18	21

Összeállította:
Balázs Béla

1. számú melléklet
 Az ellátott lakosság, a személyzet, a köletszám és a forgalom változásainak százalékos összevetése
 a közművelődési könyvtárak költségvetéseinek változásaival
 /Döntési egységként/

		Költségvetés mint meghatározó					
Lakosság, mint meg- határozó	Összes könyv- tárak	Összes könyv- tárak	Nagyon nagy könyvtárak	Nagy könyvtárak	Közepes könyvtárak	Kis könyvtárak	Nagyon kis könyvtárak
Lakosság	-	.84	.65	.44	.34	.12	.07
Személyzet	.85	.99	.82	.67	.86	.53	.73
Kötletszám	.54	.81	.29	.57	.66	.21	.43
Forgalom	.86	.86	.66	.27	.61	.19	.22

2. számú melléklet
 A számított tőrés-nagyságok /toleranciák/
 amelyekbe a közművelődési könyvtárak kétharmada belesik,
 /Számított standard tévedés/

		Költségvetés mint meghatározó					
Lakosság mint meg- határozó	Összes könyv- tárak	Összes könyv- tárak	Nagyon nagy könyvtárak	Nagy könyvtárak	Közepes könyvtárak	Kis könyvtárak	Nagyon kis könyvtárak
Lakosság	-	+110,000	+540,000	+125,000	+140,000	+44,000	+31,000
Személyzet	+48	+15	+80	+50	+17	+6	+2
Kötletszám	+445,000	+290,000	+438,000	+227,000	+100,000	+41,000	+21,000
Forgalom	+426,000	+426,000	+640,000	+874,000	+403,000	+166,000	+125,000